

9.Sınıf Tarih İnsanlığın İlk Dönemleri Konu Anlatımı

Uygarlığın Doğuşu

TARİHİ ÇAĞLARA GİRİŞ

Yaşamı kolaylaştırma, merak ve keşfetme duygusunu tatmin etme ihtiyacı duyan insan çevresini ve geçmişini tanımaya çalışmıştır.

Geçmişini tanıma çabası tarih biliminin doğmasını sağlamıştır.

İnsanlık tarihi çok uzun bir süreçtir. Bu süreçte yaşanan olayların ve toplumların durumu da sürekli değişim içinde olmuştur. İbn-i Haldun; "Çağların değişmesi ile millet ve toplumların tarih karşısındaki durumlarının da değişeceği gerçeğinin dikkatten kaçması tarihi değerlendirirken karşılaştığımız hatalardandır." diyerek tarihin ve insanlığın sürekli bir değişim içinde olduğuna dikkat çekmiştir.

İnsanlığın yaşamındaki olayları incelemeyi, anlamayı ve anlatmayı kolaylaştırmak amacıyla tarih, zamana göre sınıflandırılmıştır. Yazının icadından önceki döneme Tarih Öncesi Çağlar, yazının icadından sonraki çağlara ise Tarih Çağları denilmiştir.

TARİH ÖNCESİ ÇAĞLAR

Yazının kullanılmasından önceki devirlere Tarih Öncesi (Prehistorik) Çağlar denilmiştir. Yazılı kayıt ve belgelerin bulunmadığı bu devirler hakkındaki bilgilere daha çok arkeolojik kazılarda elde edilen kalıntı ve eserlerin incelenmesiyle ulaşılmaktadır. Bu bilgiler de genellikle kesin olmayıp tahminlerden oluşmaktadır. Bu nedenle elde edilen bulgulara göre Tarih Öncesi çağlara ait bilgiler sık sık değişebilmektedir.

Taş Çağı (MÖ 600.000 - 5.000)

İnsanların ortaya çıkışından madenlerin kullanılmaya başlanmasına kadar süren Taş Devirleri üç bölümde incelenmektedir:

Eski Taş (Paleolitik) Çağı (MÖ 600.000 - MÖ 10.000)

- Yontma Taş Çağı da denilen bu dönem insanlık tarihinin en uzun çağıdır. Yüz binlerce yıl süren bu çağ hakkındaki bilgiler çoksınırlıdır.
- Genellikle çakmak taşının yontulmasıyla şekillendirilmiş kesici, delici ve kazıcı aletler bu döneme ait en önemli buluntulardır.
- İnsanlar bu dönemde tamamen doğaya bağımlı kalmışlardır.
- Mağaraları barınak olarak kullanmışlar, yaşamlarını toplayıcılık ve avcılıkla sürdürmüşlerdir. Bu yaşam şekli insanların küçük gruplar halinde ve göçebe olarak yaşamlarına yol açmış, toplumsal yaşamın gelişmesini engellemiştir.
- İnsanlar mağara duvarlarına avladıkları hayvanların ve av sahnelerinin resimlerini çizerek ilk sanat eserlerini ortaya koymuşlardır. Resimler, bu dönem insanların duygu, düşünce ve inançları hakkında bilgi edinmemizi sağlamaktadır.
- Buzul çağlarının yaşandığı Eski Taş Çağında insanlar hayvan postlarından giysiler yaparak soğuktan korunmuşlardır.
- Dünyada Paleolitik Çağ'a ait ilk izlere İspanya'daki Altamira, Fransa'da Laskö mağaralarında rastlanmıştır. Türkiye'de bu döneme ait kalıntıların bulunduğu yerler İstanbul'da Yarımburgaz (Türkiye'deki bilinen en eski yerleşim yeri) ile Antalya'da Karain, Beldibi ve Belbaşı mağaralarıdır.

Orta Taş (Mezolitik) Çağı (MÖ 10.000 - MÖ 8.000)

Buzul Çağı sona ermiş, iklim şartları insanların yaşamına daha uygun hale gelmiştir. İnsanlar mağara

ve ağaç kovuklarında yaşamaya, avcılık ve toplayıcılıkla geçinmeye devam etmişlerdir.

- Ateş bulunmuştur. İnsanlar ateşi kullanarak soğuktan ve vahşi hayvanlardan korunmuşlar, gıdalarını pişirmişlerdir. Otları ateşe vererek ürkütülen hayvan sürülerini uçurum veya bataklık gibi tabii tuzaklara düşürerek avlamışlardır.
- Bu döneme ait en önemli buluntular çakmak taşından (mikrolit) yapılmış günlük yaşamda kullanılmaya yönelik küçük araçgereçlerdir.
- Orta Asya'da Mezolitik Çağa ait en eski yerleşim yeri Tacikistan'da Ceyhun Nehri'nin yukarı kısmındaki Kuldara bölgesidir.
- Türkiye'de bu dönemi aydınlatan merkezler; Antalya'da Beldibi, Ankara'da Macunçay, Göller yöresinde Baradiz, Samsun'da Tekkeköymağaralarıdır.

Yeni Taş (Neolitik) Çağı (MÖ 8.000 - MÖ 5.500)

- Günümüz uygarlığının temellerinin atıldığı Yeni Taş Çağına (Neolitik) Cilalı Taş Çağı da denilmektedir. Buzulların çekilmesi ve iklim koşullarının iyileşmesi sonucunda, bu dönemde insanların yaşam biçimi, hayata bakışı, alışkanlıkları ve uğraşları büyük değişikliğe uğramıştır.
- İlk tarım ve ticaret faaliyetleri bu dönemde başlamıştır.
- İlk evler yapılmış, köyler ve toplu yerleşim yerleri kurulmuştur.
- İlk kez sosyal kurallar ve özel mülkiyet anlayışı ortaya çıkmıştır.
- Pişirilmiş topraktan çanak çömlek yapılmıştır.
- İlk kez dokumacılık faaliyetleri başlamıştır.
- Yeni Taş Çağı'na ilk olarak Mezopotamya, Anadolu, İran, Suriye çevresinde (Ön Asya) girilmiştir.
- Ülkemizde bu döneme ait kalıntılara Konya'da Çatalhöyük, Diyarbakır'da Çayönü ve Gaziantep'te Sakçagözü'nde rastlanmıştır.

Tarımsal Faaliyetlerin Başlaması

- Buzul çağının sona ermesi ile dünyadaki yaşam alanı genişlemiştir.
- Bu dönemde bazı hayvanların nesilleri tükenmiş, avcılık güçleşmişti. İnsanlar uzun süren yaşam tecrübeleri sayesinde bazı ürünlerin yetiştirme özelliğini öğrenmişlerdir. İklim koşullarının da iyileşmesi ile insanlar tarımsal faaliyetlere başlamıştır.
- Tarımsal faaliyetlerin başlaması sonucunda, Avcılık ve toplayıcılık faaliyetleri azalmış, göçebeliliğin yerini yerleşik yaşam tarzı almaya başlamıştır.
- İnsanların üretici duruma gelmesi mülkiyet, miras ve sınıf farklılaşması gibi gelişmeleri ortaya çıkarmıştır. Bu durum insanlar arasında ilişkilerin artmasına ve yeni sorunların ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.
- İnsanlar tüketicilikten üretici duruma geçmişlerdir. Bu durum insanların aç kalmasını önemli ölçüde azaltmış ve insan nüfusunda artış olmuştur.
- İnsanlar gücünden, etinden ve derisinden faydalanmak amacıyla hayvanları da evcilleştirmişlerdir.

Köylerin Kurulması

Tarımsal faaliyetlerin başlaması ile insanlar deniz, göl ve ırmak kenarlarında verimli topraklara yakın güvenli yerlerde evler yapmışlardır. Su kaynağına yakın olma, güvenlik, yardımlaşma ve iş bölümü ihtiyacı gibi nedenlerden dolayı insanlar evlerini birbirine yakın kurmaya özen göstermişlerdir. Böylece ilk köyler kurulmuştur.

insanların yerleşik yaşama geçmesi ve köyler kurması ile,

- Toplumsal yaşam başlamış, iş bölümü yapılmış, meslekler ortaya çıkmıştır.
- Güvenlik nedeniyle ortak savunma ve askerlik anlayışı, ortak giderler için de vergi toplama usulü ortaya çıkmıştır.
- Anlaşmazlıkların çözümü ve toplumda huzurun sağlanması amacıyla hukuk kuralları yapılmıştır.

- Mimari gelişmeye başlamıştır.

Ticaret Faaliyetleri

İhtiyaçlarından fazla üretim yapmaya başlayan insanlar, ellerindeki fazla ürünleri ihtiyaç duydukları başka ürünlerle takas etmişlerdir. Böylece ticaret faaliyetleri doğmuştur.

Ticaretin başlaması ile,

- Toplumlar arasında ilişkiler artmış, bilgi ve tecrübeler paylaşılmıştır.
- İş bölümü gelişmiş, ihtiyaçların karşılanması
- kolaylaşmıştır. Taşımacılık faaliyetleri gelişmiştir.

Maden Çağı

Bakır Çağı

İnsanlar Taş Çağı'nın sonlarına doğru madenleri keşfetmişlerdir. İnsanların yaygın olarak kullandıkları ilk maden bakırdır. Doğada bol miktarda bulunan ve kolay işlenen bakırdan günlük kullanıma yönelik kap kacaklar, silahlar ve bereketi simgeleyen heykelcikler yapılmıştır.

Bakırla birlikte altın ve gümüş madenleri de bulunmuştur. Ancak bu madenler fazla sert ve dayanıklı olmadığından günlük yaşamda pek kullanılmamıştır. Parlak ve gösterişli olmalarından dolayı daha çok süs eşyası olarak kullanılmışlardır. Türkiye'de Bakır Çağına ait başlıca merkezler Çorum'da Alacahöyük, Denizli'de Beycesultan, Çanakkale'de Kumtepe ve Truva, Samsun'da İkiztepe'dir.

Tunç Çağı

İnsanlar zamanla bakır ve kalayı karıştırarak daha sert ve dayanıklı bir metal olan tunç elde etmişlerdir. Böylece Tunç Çağı başlamıştır. Tunç Çağında site adı verilen ilk şehir devletleri kurulmuştur. Daha sonra Mezopotamya'da Sümer ve Akad, Anadolu'da Hitit Devleti gibi büyük devletler ortaya çıkmıştır. Türkiye'de Tunç Çağını aydınlatan başlıca merkezler Ankara'da Ahlatlıbel ile Kayseri'de Kültepe'dir.

Demir Çağı

İnsanlık tarihinin en önemli buluşlarından biri demirdir. Doğada bol bulunan, dayanıklı, sert ve ağır bir metal olan demir yaşamın her alanında kullanılabilir. Demirden yapılan araç gereçler ve silahlar bakır ve tunçtan yapılanlara göre daha ağır ve dayanıklıdır.

Demir Çağında üretim artmış, ticaret ve silah yapım teknikleri gelişmiştir. Kara ve deniz ulaşımında ve savaş teknolojisinde ilerlemeler kaydedilmiştir. Toplumlar arasında ticaret, iletişim ve etkileşim artmıştır. Demir Çağında site ve küçük devletlerin yerini büyük devletler ve imparatorluklar almıştır.

Demir Çağının sonlarında Sümerlerin yazıyı kullanmaya başlamaları (MÖ 3200) ile Tarih Çağları başlamıştır.

Anadolu'da Önemli Merkezler

Anadolu'daki bazı yerleşim yerleri, tarih öncesi çağlarda kurulmuş, varlıklarını daha sonraki dönemlerde de devam ettirmiştir. Burdur'da Hacılar, Çanakkale'de Truva, Yozgat'ta Alışar, Çorum'da Alacahöyük bu tür yerleşmelere örnek gösterilebilir.

Hacılar

Burdur'daki Hacılar Höyüğü'nün etrafı duvarlarla çevrilidir. Bu duvar, düşman tehlikesine karşı yapılan surların ilk örneklerindenidir. Hacılarda evler arasında sokaklar bulunmuştur. Bu durum bölgede şehir yapısının gelişmeye başladığının göstergesidir.

Truva

Çanakkale - Truva'da yapılan arkeolojik kazılar sonucunda burada üst üste dokuz şehir kurulduğu anlaşılmıştır. Bu şehirlerden ilk beşi Tarih Öncesi Çağlara, dördü ise İlk Çağ'a aittir.

Alişar

Yozgat - Alişar'da yapılan kazılarda ilk üçü, Tarih Öncesi Çağlara, dördü ise İlk Çağ'a ait üst üste 7 kültür tabakası ortaya çıkarılmıştır. Alişar'da çıkan seramik eserler, Truva'da bulunanlara benzemektedir. Bu durum tarih öncesi dönemde. Anadolu'da ticaretin yapıldığını ve kültürel etkileşimin olduğunu göstermektedir.

Alacahöyük

Çorum - Alacahöyük'te yapılan kazılarda ikisi tarih öncesine, diğer ikisi ise İlk Çağ'a ait 4 kültür tabakası ortaya çıkarılmıştır. Kazılarda altın, gümüş ve bakırdan yapılmış güneş kursları ile 13 kral mezarından altın taşlar, bilezikler, kemer tokaları, vazolar ve demir hançerler çıkarılmıştır. Bu durum Orta Anadolu'da gelişmiş bir uygarlığın kurulduğunu göstermektedir.

Tarih Çağları

Tarih öncesinde olduğu gibi Tarih Çağları da bölümler ayrılmıştır.

Yazının bulunmasından günümüze kadar geçen süreye tarih çağları denilmektedir. Yazı her toplumda aynı anda kullanılmamıştır. Bazı toplumlar yazıyı kullanarak tarihi devirlere girerken, aynı dönemde yaşayan başka toplumlar taş ya da maden devirlerini yaşamışlardır.

Tarihin gelişimini çağ adı verilen büyük zaman bölümlerine ayırarak incelemek, konuları öğrenme açısından kolaylık sağlar. Bu nedenle Tarih Çağları İlk Çağ, Orta Çağ, Yeni Çağ ve Yakın Çağ şeklinde dört bölüme ayrılmıştır. Tarih Çağlarının ayrılmasında toplumları etkileyen önemli olaylar ölçü alınmıştır.

Tarih çağlarının süresi geçmişten günümüze yaklaştıkça kısalmaktadır. Bu durumun başlıca nedenleri; toplumlar arası etkileşimin giderek artması, uygarlıktaki ilerlemenin hızlanması ve teknolojik gelişmelerin insan topluluklarını etkilemesidir.

İlk Çağ Uygarlıkları

Yazının İcadı

Sümerlerde halk ürettiği ürünleri tapınaklara getirirdi. Tapınaklara teslim edilen tarım ürünleri, satılan ve satın alınan her türlü ticari mal, rahipler tarafından kil tabletler üzerine resimler ve işaretlerle kaydedilirdi. Zamanla bu resim ve işaretlerin heceye dönüşmesiyle çivi yazısı ortaya çıkmıştır. Çivi yazısının bulunması ile tarih çağlarının başladığı kabul edilmektedir.

KÜLTÜR VE UYGARLIK

Kültür; bir milletin maddi ve manevi değerlerinin bütünüdür. Türk düşünürlerinden Ziya Gökalp, "Kültür bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, iktisadi, fenni hayatlarının ahenkli bir bütünüdür." demiştir. Göçler, savaşlar ve ticaret faaliyetleri toplumlar arasında kültürel etkileşime neden olmuştur. Bunun sonucunda zaman içerisinde uygarlık adı verilen milletlerarası ortak değerler oluşmuştur.

İnsanlar, ilk çağlardan itibaren verimli tarım alanlarını, su kenarlarını yerleşim yeri olarak seçmişler ve buralarda ilk uygarlıkların temellerini atmışlardır. Mezopotamya, Mısır, Anadolu, İran, Çin ve Hindistan önemli uygarlıkların kurulduğu ilk yerler olmuştur.

MEZOPOTAMYA UYGARLIKLARI

Mezopotamya kelime olarak iki nehir arasındaki ülke anlamındadır.

Eski çağlarda Anadolu'nun güneydoğusundan Basra Körfezi'ne kadar uzanan Dicle ve Fırat nehirleri arasındaki bölgeye Mezopotamya denilmiştir. Bu bölgede eski çağlarda Sümer, Akad, Elam, Babil ve Asur devletleri kurulmuştur.

Mezopotamya verimli topraklara sahip bir bölgedir. Asya, Afrika ve Avrupa kıtaları arasında Anadolu, Mısır, Akdeniz, İran, Arabistan, Hindistan ve Türkistan'da kurulan uygarlıkların kesişme noktasında, göç ve ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. Mezopotamya bu özelliklerinden dolayı farklı uygarlıkların etkileşimine açık olmuş, hem uygarlaşma sürecine öncü olmuş hem de dünyanın en ileri uygarlıklarına beşiklik etmiştir.

Sümerler (MÖ 4000 - MÖ 2350)

- Asya kökenli bir kavim olan Sümerler, Ön Asya'ya gelerek **Aşağı** Mezopotamya'ya yerleşmişlerdir. Mezopotamya'da kurulmuş ilk önemli uygarlıktır.
- Sümerlerin dili Asya kökenlidir. Sümer dilinde Türkçe 'ye benzeyen birçok kelimeye rastlanmıştır. Mezopotamya'nın siyasi tarihi Sümerlerle başlamıştır.
- Sümerler site denilen birbirinden bağımsız şehir devletleri halinde yaşamışlardır. Siteler, etrafı surlarla çevrili, Ziggurat adı verilen tapınak ve onların etrafındaki evlerden oluşmuştur. Sümerlerin şehir devletleri halinde yaşamaları güçlü bir devlet olmalarını engellemiştir.
- Sümer şehir devletleri patesi ya da ensi adı verilen krallar tarafından yönetilmişlerdir. Patesi çevresindeki sitelere egemen olursa "lugal", tüm Sümer ülkesine hakim olursa "lugal kalma" unvanını almıştır.
- Devlet yönetiminde krala yardımcı olan danışma meclisleri bulunmuştur.
- Tanrı adına ülkeyi yönettiklerini iddia eden krallar, dini törenleri yönetmişler, savaşta orduya komuta etmişler, hukuki yetkileri ellerinde toplamışlardır. Sümerlerde kraliçeler de yönetimde etkili olmuştur. Sümerlerde krallar ve rahipler en üst tabakayı oluştururken halk, hürler ve köleler şeklinde sınıflara ayrılmıştır.
- Sümerlerde ordu yayalardan ve savaş arabalarını kullanan süvarilerden oluşmuştur. Köleler dışındaki her erkek asker sayılmıştır.
- Sümerlerde çok tanrılı din anlayışı egemen olmuştur. Öldükten sonraki yaşama inanmamışlardır. Edebiyat eserlerinin oluşumunda dinin önemli bir yeri vardır. Dini konulu Gilgameş, Tufan ve Yaradılış destanları en önemli edebiyat eserleridir.
- Mezopotamya'da bina yapmak için yeterli taş yoktur. Bu nedenle ev, saray ve tapınaklar genellikle pişirilmiş topraktan yapılan kerpiç ve tuğla ile inşa edilmiştir. Bu özelliğinden dolayı mimari eserler uzun süre varlığını koruyamamıştır. Mimaride sütun, kemer ve kubbe tarzını kullanmışlardır.
- Kuyumculuk, oymacılık, heykel gibi sanat dalları gelişmiştir.
- Sümerlerde temel geçim kaynağı tarımdır. Kara sabanı icat etmeleri ve sulama kanalları yapmaları tarımın gelişmesini sağlamıştır.
- Sümerler tarihte ilk yazıyı kullanan uygarlıktır (MÖ 3200).

Sümerlerin yazıyı kullanmaya başlamaları,

- Tarih çağlarının başlamasını sağlamıştır.
- Bilgi birikimini ve aktarımını kolaylaştırmıştır.
- Yönetim, ticaret ve hukuk alanlarında bazı işlerin kolaylaşmasını sağlamıştır. Eğitim ve öğretim faaliyetlerini kolaylaştırmıştır.

Tarihte bilinen ilk yazılı kanunlar Sümerlerin Lagaş Kralı Urukagina tarafından yapılmıştır (MÖ 2375).

Sümerlerin yazılı kanunlaryapması,

- Aynı suçları işleyenlere farklı cezalar verilmesini engellemiştir.
- Toplumda adaletin sağlanmasını kolaylaştırmıştır.
- Hukuk anlayışının gelişmesini sağlamıştır.

Sümerler aritmetik ve geometrinin temellerini atmışlardır. Alan, hacim, uzunluk ve ağırlık ölçülerini kullanmışlardır. Astronomide çok önemli buluşlar gerçekleştirmişlerdir. Zigguratların en üst katını rasathane olarak kullanan Sümerler, ayı 30, yılı 360 güne bölmüşler, ay ve güneş tutulmalarını hesaplamışlardır. Bu durum Sümerlerin astronomi alanındaki gelişmişliklerine kanıt olarak gösterilebilir.

Sümerlerin medeniyeti, Mezopotamya'da kurulan diğer devletler tarafından devam ettirilmiştir. Mezopotamya uygarlıklarının sınırlarını Anadolu'ya kadar genişletmeleri iki bölgede kurulan medeniyetlerin birbiriyle etkileşimine ortam hazırlamıştır.

Akadlar (MÖ 2350 - MÖ 2100)

- Arap Yarımadasından gelen Sami kökenli Akadlar, Orta Mezopotamya'da yerleşip Agade şehrini başkent yaptılar.

- Akadlar paralı ve devamlı orduları sayesinde Sümer egemenliğine son vermişler, kısa sürede Mezopotamya'nın tamamına hakim olmuşlardır.
- Akadlar tarihte bilinen ilk büyük imparatorluğu, ilk düzenli ve sürekli orduları kurmuşlardır.
- Sınırlarını Doğu Anadolu'ya kadar genişletip Ön Asya'da kuvvetli bir imparatorluk haline gelen Akad Devleti, MÖ 2100 yıllarında Sümerler tarafından yıkılmıştır.
- Sümer kültürünün etkisinde kalan Akadlar, kurdukları imparatorluk sayesinde Sümer kültürünü Ön Asya'da yaymışlardır.

Elamlar (MÖ 3000 - MÖ 640)

- Merkezi Sus şehri olan bu medeniyet, Mezopotamya'nın güneydoğusunda kurulmuştur.
- Başlangıçta şehir devletleri şeklinde örgütlenen Elamlar, MÖ 3000 yıllarında Sus şehri kralı tarafından birleştirilerek bir krallık haline gelmişlerdir.
- Çivi yazısını kullanmışlardır. Madencilik ve seramik yapımında ilerlemişlerdir.
- Elamlılar, Asurlular tarafından yıkılmışlardır.

Babiller (Amurrular) (MÖ 2100 - MÖ 539)

- Arabistan'dan gelen Sami kökenli Amurrular tarafından Babil merkez olmak üzere kurulmuştur. I. Babil Devleti MÖ 1800 yıllarında Hititler tarafından yıkılmıştır. MÖ 612'de II. Babil Devleti kurulmuş, bu devlet de MÖ 539'da Persler tarafından yıkılmıştır.
- Babil Devleti'nin en önemli hükümdarı Hammurabi'dir. Hammurabi dine dayalı devlet anlayışı yerine gücünü ordudan alan mutlak krallık anlayışını getirmiştir.
- Hammurabi ceza, mülkiyet, ticaret, sosyal hayat gibi hukukun tüm konularını kapsayacak şekilde dönemin en gelişmiş kanunlarını yapmıştır. Bu kanunlar "kısasa kısas" özelliği taşır.
- Babillilerin temel geçim kaynakları tarım ve ticarettir.
- Tıp, astronomi ve mimari alanlarında gelişmişlerdir.
- Mimari alanında Mezopotamya'nın en ileri uygarlığı haline gelen Babillilerin en ünlü eserleri Babil Kulesi ile Asma Bahçeleridir.

Asurlular (MÖ 2000 - MÖ 639)

- Asurlular; Arabistan kökenli Samilerle Asya kökenli kavimlerin karışmasıyla oluşan bir halk topluluğudur. Güney Doğu Anadolu'yu da içine alan Yukarı Mezopotamya'da yaşamışlardır.
- Başkenti Ninova olan Asurlular askeri güce dayalı kuvvetli bir imparatorluk kurmuşlardır.
- MÖ 2000 yıllarında Anadolu'da Kültepe, Alişar ve Boğazköy'de ticaret kolonileri kurmuşlardır. Ticareti canlandırmak için Kral Yolu'nu kullanmışlardır. Asurlu tüccarlar Anadolu'nun yazı ile tanışmasını sağlamışlardır. Böylece Anadolu'da tarih çağları da başlamıştır. Asurluların Anadolu ile yaptıkları ticaret faaliyetleri iki bölge arasında kültürel etkileşime neden olmuştur.
- Mezopotamya'daki diğer uygarlıklar gibi çivi yazısını kullanan Asurlular başkentleri Ninova'da, tarihte bilinen ilk kütüphaneyi kurmuşlardır.
- Heykeltıraşlık ve kabartma sanatlarında gelişmişlerdir.

ORTA ASYA UYGARLIĞI

Orta Asya'da yapılan kazılarda MÖ 5000 yıllarına kadar uzanan kültür merkezleri ortaya çıkarılmıştır. Anav, Afanesyevo, Andronova, Karasuk, Abakan, Tagar kültürleri bu merkezlerin en önemlileridir.

Bu kültürler Orta Asya Türk devletlerini birçok yönden etkilemiştir.

Anav Kültürü (MÖ 4500 - MÖ 1000)

Batı Türkistan'da Aşkabat yakınlarında ortaya çıkarılmış Orta Asya'daki en eski kültürdür. Anav kültürünü oluşturanlar yerleşik yaşam sürmüş, tarım yapmış ve dokumacılıkta ilerlemiş, topraktan ve bakırdan eşyalar yapmışlardır.

Afanesyevö Kültürü (MÖ 3000 - MÖ 1700)

Altay - Sayan dağlarının kuzey batısında yapılan kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Türklerin en eski kültürüdür. Bu kültür merkezinde taş, kemik ve bakırdan yapılmış eşyalar bulunmuştur.

Andronova Kültürü (MÖ 1700 - MÖ 1200)

Hazar Denizi'nin kuzeydoğusundan Ural Dağları'na kadar uzanan bölgede en geniş yayılma alanına sahip kültürdür. Orta Asya'da Tunç ve altın eşyalar ilk defa bu kültür bölgesinde bulunmuştur.

Karasuk Kültürü (MÖ 1200 - MÖ 700)

Yenisey Irmağı'nın kollarından Karasuk Nehri kenarında kurulmuştur. Demir ilk kez bu kültürde işlenmiştir.

Tagar Kültürü (MÖ 700 - MÖ 100)

Rusya Federasyonu'nun, Hakasya Özek Cumhuriyeti içinde, Abakan bölgesinde ortaya çıkarılan Tagar kültürü Orta Asya'daki en gelişmiş kültürdür. Bölgede yapılan kazılarda Tagar kültürüne ait ok uçları, iğne, bilezik, küpe, tarak vb. eşyalar bulunmuştur.

İskitler

İskitler, MÖ 7. ile MÖ 2. yüzyıllar arasında Orta Asya ve Karadeniz'in kuzeyinde egemenlik kurmuşlardır. Bu bölgelerde elde edilen bulgular İskitlerin, Türk kökenli olduklarını ortaya koymuştur.

- Savaşçı bir topluluk olan İskitler, Kafkasya üzerinden Anadolu'ya seferler yapmışlardır. Medlerle birleşerek Urartu Devleti'ni yıkıp, Mısır'a kadar ilerlemişlerdir.
- İskit - Pers savaşları İskitlerin Alp Er Tunga, İranlıların da Şehname destanlarına konu olmuştur. Gök Tanrı dinine inanan İskitler çadır şekline getirilmiş arabalarıyla göçebe yaşam sürmüşler, hayvancılıkla uğraşmışlardır.
- Altın, gümüş işçiliğinde usta olan İskitler, "bozkırların kuyumcuları" olarak tanımlanmışlardır. Bozkır hayvan üslubunu yansıtan eşyaları altın ve gümüşle işlemişlerdir.

Mısır Uygarlığı

Mısır, Afrika'nın kuzeydoğusunda yer almaktadır. Bölge coğrafik koşulları nedeniyle istila ve göç hareketlerinden fazla etkilenmemiştir.

Bu durum Mısır'da özgün bir kültürün oluşmasına katkı sağlamıştır.

İlk yerleşimin MÖ IV. binde başladığı Mısır'da başlangıçta "nom" denilen şehir devletleri kurulmuştur. MÖ 3000 yıllarında Menes'in siyasi birliği sağlaması ile tanrı - kral anlayışının benimsendiği 'kravunlar' dönemi başlamıştır. Bu döneminin en önemli gelişmelerinden biri Hititlerle yapılan ve tarihte bilinen ilk yazılı antlaşma olarak kabul edilen **Kadeş Antlaşması**'dır. Mısır, MÖ 525 yılında Persler tarafından istila edilmiştir.

- Mısır'da devlet, "Firavun" denilen tanrı - krallar tarafından yönetilmiştir. Firavunlar, bütün insanların üstünde bir varlık olarak dini ve siyasi gücü kendilerinde toplamış, emirleri tanrı buyruğu olarak kabul edilmişti. Mısır'da hukukun gelişmemesinde bu anlayışın etkili olduğu söylenebilir.
- Çok tanrılı bir inanç sistemi olan Mısır'da ölümlerin yeniden dirileceğine inanılmıştır. Bu nedenle ölen kişilerin vücudu mumyalanmıştır. Mumyacılık insan vücudunun yakından tanınmasında ve tıp biliminin gelişmesinde etkili olmuştur. Mısır'da öldükten sonra dirilme inancı din adamlarının önemini artırmıştır. Mısır'da kravunlar için piramitler halk için ise labirent adı verilen mezarlar yapılmıştır. Bu mezarlara her türlü yiyecek, araç ve gereçler konulmuştur.
- Mısır'ın en önemli gelir kaynağını tarım ürünleri oluşturuyordu.
- Topraklar kral adına işleniyordu.
- Mısırlılar, MÖ IV. binin sonlarında hiyeroglif yazısını kullanmaya başlamışlar ve bu yazı zamanla 24 harflik bir yazı sistemine dönüşmüştür. Yazı malzemesi olarak papirüsü kullanmışlardır.
- Mısır'da tarım ürünlerinden alınan verginin hesaplanması matematiğin, Nil'in taşmasıyla arazi sınırlarının yeniden belirlenmesi ihtiyacı geometrinin gelişmesinde etkili olmuştur.
- Mısırlılar Pi sayısını hesaplamışlar, yılı 365 gün olarak bulmuşlar ve on iki aya bölmüşlerdir. Matematikte ondalık sayı sistemini bulmuşlar ilk defa dört işlemi kullanmışlardır.

- Astronomide gelişme gösteren Mısırlılar, Nil nehrinin taşma zamanını hesaplamak amacıyla Güneş yılı esaslı ilk takvimi yapmışlardır. Bu takvim değişik medeniyetlerin katkıları sonucunda günümüzde kullandığımız Miladi Takvim haline gelmiştir.
- Mısırlılar mimari, heykel, resim ve kabartma sanatlarında çok ilerlemişlerdir. Bunların içinde piramitlerle sfensklerin önemli bir yeri vardır.

İran Uygarlığı

Medlere kadar, İran'ın ilk dönemleri hakkında yeterli bilgi yoktur.

İran'ın eski tarihinde Medler ve Perslerin önemli bir yeri vardır. MÖ VII. yüzyıl ortalarında siyasi güç oluşturan Medler, Keyeksar döneminde (MÖ 625 - 585) bağımsız olmuşlardır. Onun ölümünden sonra ülkede çıkan karışıklıklardan yararlanan Persler, Med Devleti'ne son vermişlerdir (MÖ 550).

Persler

Medlerden sonra İran'a egemen olan Persler; İndus nehrinden Makedonya'ya kadar Anadolu, Mezopotamya ve Mısır'ı da kapsayan büyük bir imparatorluk kurmuşlardır.

Perslerin önemli özelliklerisunlardır:

- Pers İmparatorluğu, yetkileri sınırsız olup istekleri kanun niteliği taşıyan krallar tarafından yönetilmiştir. Bu durum Perslerin monarşik yönetim anlayışını benimsediklerini gösterir.
- Persler ülkeyi satraplık adı verilen eyaletlere bölmüşlerdir. Bu eyaletleri yöneten satraplar, her yıl kralın görevlendirdiği müfettişlerce teftiş edilmiştir. Yetersiz görülen satraplar görevden alınmış ya da cezalandırılmıştır. Persler böylece ülke yönetimini kolaylaştırmayı, egemenlik kurdukları toprakları denetim altında tutmayı amaçlamışlardır.
- Persler piyade ve süvari kuvvetlerinden oluşan daimi ve düzenli ordular kurmuşlardır. Stratejik açıdan önemli kalelerde de sürekli birlikler bulundurmışlardır.
- Persler düzenli bir posta örgütü kurmuş, ulaşım önem vermişlerdir. Ege kıyılarından başlayan Kral Yolu'nu başkentleri Sus'a kadar uzatmışlar ve kesme taşla döşemişlerdir. Bu durum ticaretin gelişmesini ve ülkenin denetimini kolaylaştırmıştır.
- Persler, çok tanrılı Zerdüş dinini benimsemişlerdir. Bu dinin tapınaklarına ateşgede
- denilmiştir. En önemli sanat eserleri krallar için yapılan büyük saraylardır.
- Mimarinin yanı sıra kabartmacılığa da önem vermişlerdir. Mezopotamya, Mısır, Anadolu ve Yunan sanatlarının da etkisiyle sanatta "Pers üslubu"nu ortaya koymuşlardır.

Hint Medeniyeti

Asya kıtasının güneyinde bulunan Hindistan, zengin bir ülke olduğu için sık sık istilalara uğramıştır. Bu istilalar sonunda bölgede Hintli olmayan kavimler tarafından birçok devlet kurulmuştur. Hindistan'da,

- Toprağın verimli olması
- İklimin gevşeklik veren sıcak ve nemli bir özelliğe sahip olması
- Az besinle yaşama imkanının bulunması dışarıdan saldırıları artırmıştır. Bununla birlikte iklim yapısı bölgeyi istila eden kavimlerin savaşçı özelliklerini kaybederek kısa sürede yıkılmasına neden olmuştur. Değişik zamanlarda Hindistan'a gelen kavimler birbiriyle kaynaşmamışlardır. Hint kültürü de bu geniş ülkede birliği sağlamaya yetmemiştir.
- Hindistan'da yaşayan insanlar arasında dil birliği yoktu. Bölgede günümüzde bile çeşitli diller ve lehçeler kullanılmaktadır. Bu durum bölgede günümüze kadar gelen etnik çatışmalara neden olmuştur.
- Hint halkının birbiri ile kaynaşmamasının ve millet haline gelememesinin nedenlerinden biri de kast örgütüdür.

Kast Sisteminin Özellikleri

- Her kastın bir adı olup, kast üyeleri kendi adı ile birlikte kasti da belirtir.
- Kastlar arası geçiş yoktur. Meslekler babadan oğula geçer.

- Kastlarda üstünlük sırası; brahmanlar (din adamları), kşatriyalar (raca, asker ve asiller), vaysiyalar (tüccar ve çiftçiler), südralar (zanaatkâr ve işçiler) şeklindedir.
- Kast dışı sosyal ilişki kurmak yasaktır.
- Kast kurallarına uymayanlar toplumdan dışlanır. Bunlara parya denir.

Çin Uygarlığı

Çin, Asya Kıtası'nın güneydoğusunda büyük ve verimli topraklara sahip bir ülkedir. Çin uygarlığının oluşmasında Çin kültürünün yanında Türk, Moğol ve Tibet kültürleri de etkili olmuştur.

Çin uygarlığının önemli özellikleri şunlardır:

- Tarih boyunca çeşitli hanedanlar tarafından yönetilen Çin, MÖ III. yüzyıldan itibaren siyasi birliğini tamamlayıp güçlü bir imparatorluk haline gelmiştir.
- Çin ordusu başlangıçta yaya ve arabalı askerlerden oluşuyordu.
- Zamanla Türklerin etkisi ile atlı birlikler de kurulmuştur. Bu durum Türklerin Çinlileri askeri açıdan etkilediğini gösterir.
- Çin'de halk yaşayış ve hukukları birbirinden farklı sınıflara ayrılmıştır. Çin'de de Hindistan'da olduğu gibi çok tanrılı bir din anlayışı benimsenmiştir. En yaygın dinler Konfüçyüsçülük, Taoizm ve Budizm'dir.
- Çin'de mimari gelişmiştir. Çin Şeddi ve Budist tapınakları Çin mimarisinin en güzel örnekleridir. Bu durum Çin mimarisinin askerî ve dinî yapılar yönünden geliştiğini gösterir.
- Çin'de ekonomi büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Tarımın yanında iplik, ipek, porselen ve kumaş üretimi de yapılmıştır. Bu ürünler ipek Yolu aracılığıyla Avrupa'ya kadar satılmıştır.
- Çin'de resim, kumaş işleme, porselen imalatı, heykelticilik, çinicilik gibi zanaat ve sanat dalları gelişmiştir. Budizm, resim ve heykelticiliğin gelişiminde etkili olmuştur. Bu durum inançların toplumların sanat anlayışları üzerinde etkili olduğunu gösterir.
- Çinliler, mürekkep, kâğıt, barut, pusula ve matbaa gibi birçok gelişmeye öncülük etmiştir. Bu durum Çinlilerin dünya kültürünün gelişmesine katkıda bulunduğunu gösterir.

Doğu Akdeniz Uygarlığı

Fenikeliler

- Sami asıllı bir kavim olan Fenikeliler MÖ 3000 yıllarında Lübnan ve Suriye'nin Akdeniz kıyı kesiminde yerleşmişlerdir. Fenikeliler siyasal yaşamlarını şehir devletleri halinde sürdürmüşler ve merkezi bir devlet kuramamışlardır.
- MÖ IX. yüzyılda Asurlular, MÖ VI. yüzyılda Persler, Fenikelilerin yaşadığı bölgeleri istila etmişlerdir. Daha sonra Büyük İskender tarafından zapt edilen Fenike, MÖ 65 yılında Roma'nın Suriye eyaletine bağlanmıştır.
- Fenikeliler denizcilikte ilerlemişlerdir. Ürünlerini satmak ve ihtiyaç duydukları altın, gümüş, bakır, kalay gibi madenleri temin etmek için Akdeniz kıyılarında ticaret kolonileri kurmuşlardır. Kolonicilik faaliyetlerinde ilerleyen Fenikeliler, Deniz ticaretinin gelişmesine katkı yapmışlardır. Akdeniz ülkeleri arasında kültürel etkileşimi sağlamışlardır.
- Fenikelilerde her şehrin bir tanrı veya tanrıçası vardır. Bu durum Fenikelilerin çok tanrılı bir inanca sahip olduklarını gösterir.
- Mimariye daha çok taş kullanmış, yaşadıkları şehirlerin etrafını kalın surlarla çevirmişlerdir. Böylece dış saldırılara karşı daha iyi mücadele etmeye çalışmışlardır.
- Fenikeliler, Mısır'dan öğrendikleri yazıyı geliştirerek ilk alfabeyi icat etmişlerdir. Pek çok kavim tarafından kullanılan Fenike alfabesinin Yunanlılar ve Romalılar tarafından geliştirilmesi sonucunda bugünkü Latin alfabesi ortaya çıkmıştır.
- Cam, Fenikelilerin dünya uygarlığına yaptıkları katkılardandır.

İbraniler

- Sami kökenli bir kavim olan İbraniler önceleri Suriye ve Mezopotamya arasında göçebe olarak yaşamışlar daha sonra Filistin'e yerleşmişlerdir. Kudüs'ü başkent yapan Hz. Davut zamanında bağımsız

bir devlet

kurmuşlardır (MÖ 11. yüzyıl). Kudüs Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudiler tarafından kutsal şehir olarak kabul edilmiştir.

- İbraniler, Hz. Süleyman zamanında en güçlü dönemlerini yaşamışlardır. Akdeniz ülkeleri, Mısır, Arabistan ve Mezopotamya ile ticaret yaparak zenginleşmişlerdir.
- İbraniler, Hz. Süleyman'dan sonra, İsrail ve Yahudi devleti olarak ikiye ayrılmışlardır. İsrail Devleti Asurlular, Yahudi Devleti ise Babiller tarafından yıkılmıştır. İbraniler sonraki dönemlerde Pers, İskender ve Roma İmparatorluğu'na bağlı olarak yaşamışlardır.
- İbranilerin en ünlü eseri Mescid-i Aksa'dır. Mescid-i Aksa, Hz. Muhammed'in Miraç'ta uğrak yeri olması nedeniyle Müslümanlar için de önemli bir mabettir.

Anadolu Uygarlığı

Anadolu; Asya kıtasından Avrupa'ya uzanmış üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Diğer bir ifadeyle Asya ile Avrupa arasında uzanmış bir köprü gibidir.

Anadolu,

- Verimli topraklara ve tarıma elverişli iklim koşullarına sahiptir.
- Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan önemli göç ve ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır.
- Üzerinden uluslararası öneme sahip kara ve deniz ticaret yolları geçmektedir.
- Coğrafik özellikleri ve iklim yapısı insan yaşamına çok uygundur.

Bu özelliklerinden dolayı Anadolu tarihinin en eski çağlarından beri insan topluluklarının göç ettiği ve uygarlık kurduğu bir bölge olmuştur. Tarih boyunca ırk, dil, inanç, sanat gibi kültürel değerler bakımından birbirinden çok farklı gelişmiş uygarlıkların kurulduğu Anadolu'ya, "medeniyetlerin beşiği" denilmiştir.

Anadolu'nun kültürel etkileşime açık olması üzerinde kurulan uygarlıkların gelişimini hızlandırmıştır.

Hattiler

- Anadolu'da kurulmuş ilk uygarlıklardan biri Hattilerdir. Anadolu'ya nereden geldikleri tam olarak bilinmeyen Hattiler, MÖ 2500 - MÖ 1700 yılları arasında Orta Anadolu'da önemli bir uygarlık oluşturmuşlardır.
- Hititler inanç ve kültür bakımından Hattilerin etkisinde kalmışlar, Hattiler, Hititlerle kaynaşmış, kültürleri, Hitit kültürü içinde yaşamaya devam etmiştir.
- Hatti kültürüne ait en önemli eserler Atatürk'ün 1935'te başlattığı Alacahöyük kazılarında bulunmuştur. Hattilere ait süsleme şekilleri Anadolu'nun birçok yerinde görülmüştür. Bu durum Hattilerin gelişmiş bir uygarlık kurduklarını gösterir.

Hititler (MÖ 1700-MÖ 700)

Hititler 'de Siyasal Durum

- Hititler, MÖ 2000 yılı başlarında Kafkasya üzerinden Orta Anadolu'ya gelerek, Kızılırmak boylarına yerleşmişlerdir. Başkentleri Hattuşaş (Boğazköy)'tir.
- MÖ 1400 yıllarında merkezi ve kuvvetli bir imparatorluk haline gelen Hititler, Anadolu'nun büyük bir kısmına egemen olmuşlar, siyasi birliği büyük ölçüde sağlamışlardır.
- Hititler, Kuzey Suriye'ye egemen olmak için Mısırlılarla 16 yıl süren Kadeş Savaşı'nı yapmışlardır. Tarafların birbirine kesin üstünlük sağlayamadığı bu savaş sırasında güçlenen Asurluların, iki devleti de tehdit etmeye başlaması üzerine Hititler ile Mısır arasında ittifak niteliği de taşıyan **Kadeş Antlaşması** imzalanmıştır (MÖ 1280). Bu antlaşma tarihte bilinen ilk yazılı antlaşmadır.
- Bu durum iki devletin de yazıyı kullandığını göstermektedir. Antlaşmada Hitit kraliçesinin imzası da yer almaktadır. Bu durum kraliçenin devlet işlerinde söz sahibi olduğunu göstermektedir.

- MÖ 1200'lerde yaşanan Ege göçleri, Hitit İmparatorluğu'nun yıkılmasına yol açmıştır. Bununla birlikte Güneydoğu Anadolu'da şehir devletleri halinde bir süre daha varlıklarını korumuşlardır.
- Geç Hitit Devletleri olarak adlandırılan bu devletler önce Asurluların daha sonra da Perslerin egemenliğine girmişlerdir.

Hititler 'de Devlet Yönetimi

- Hitit Krallığı başlangıçta küçük beyliklerin birleşmesinden oluşan feodal bir devlettir. Yeni Krallık döneminde feodal beylikler kaldırılmış, yerlerine valiler gönderilerek merkezi otorite güçlendirilmiştir.
- Hititlerin başındaki büyük kral; başkomutan, baş yargıç ve baş rahiptir. Hitit kralı sahip olduğu bu yetkilerle bütün güçleri kendinde toplayarak merkezi otoriteyi güçlendirmiştir.
- Hititlerde krallık babadan oğula geçiyordu. Bu durum, Hititlerde saltanat sisteminin benimsendiğini gösterir.
- Hititlerde krala yönetim işlerinde yardımcı olan, soylulardan oluşan Pankuş Meclisi vardı. Gerektiğinde kralı yargılama yetkisi de olan bu meclisin varlığı kralın yetkilerinin sınırlandırıldığını göstermektedir.
- İmparatorluk döneminde güçlenen Hitit kralları Pankuş meclisinin yetkilerini kısıtlamışlardır.
- Hititlerde kralın emirlerine karşı gelmek ve devlete isyan etmek büyük suç sayılmış, suçlular ölümlerle cezalandırılmışlardır. Hititlerde kraldan sonra devlet yönetiminde en yetkili kişi "tavananna" denilen kraliçeydi. Tavananna kral sefere çıktığı veya oğlu küçük yaşta kral olduğu zamanlarda devlet işlerini yürütür, dini törenlere başkanlık ederdi. Devlet işlerinde etkili olan kraliçe anlaşmalara mührünü basmıştır. Bu durum Hititlerde kadınların da yönetimde söz sahibi olabildiğini göstermektedir.
- Hititlerin ilk zamanlarında daimi ordu yoktu. Ancak zamanla düşman sayısının artması ve sık sık yaşanan isyanlar nedeniyle imparatorluk döneminde daimi ordu kurulmuştur.

Hititler 'de Ekonomi, Sosyal Hayat ve Hukuk

- Hitit ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayanıyordu.
- Topraklar tanrıların ve kralların malı kabul edilirdi.
- Hititler tarım ve hayvancılığı koruyan kanunlar yaptılar. Anadolu'da tımar sistemini ilk kez Hititler uyguladılar.
- Hititlerde maden işlemeciliği ve kumaş dokumacılığı gelişmiştir. Hitit toplumu sınıflara ayrılmıştı. En üstte kral ve ailesi gelirdi.
- Bunları asiller, rahipler, sanatçılar, askerler, memurlar ve köleler takip ederdi. Bu durum toplumda eşitsizlik olduğunu gösterir.
- Hitit hukuk sistemi Mezopotamya kanunlarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Sümerlerde olduğu gibi Hititlerde de mülkiyet hakkı güvence altına alınmıştır. Bu durum kişilerin servet biriktirmesine olanak sağlamıştır.
- Hitit kanunları hür vatandaşlara olduğu gibi kölelere de mülkiyet hakkı tanımıştır. Hititler aile hukukuna ve ceza hukukuna büyük önem vermişler, yaptıkları medeni kanunla evliliği resmi bir sözleşme haline getirmişlerdir. Bu durum toplumda fertlerin güvenliğini artırmıştır.
- Ceza hukukunda Hitit kanunları, Hammurabi ve Asur kanunlarına göre daha yumuşaktır. Kısas yerine kade yöntemi uygulanmıştır. Ölüm cezası yalnızca büyük suçlar için konulmuştur.
- Hititlerde çok Tanrılı bir din anlayışı vardı. Kendi tanrılarından başka bütün Anadolu ve Ön Asya tanrılarını da kutsal kabul etmişlerdi. Hititlerin bu tutumu dinsel konularda hoşgörülü olduklarına kanıt olarak gösterilebilir. Bu yüzden Hititler zamanında Anadolu'ya "Bin Tanrı İli" denilmiştir. Hititlerde dini törenler başrahip olarak kral tarafından yönetilirdi. Bu durum kralın dinsel gücü de elinde bulundurduğunu gösterir.

Hititler 'de Yazı, Dil ve Edebiyat

- Yazı Anadolu'ya Asurlu tüccarlar tarafından getirilmiştir. Hititler Asurlulardan aldıkları çivi yazısıyla beraber kendi icatları olan hiyeroglif (resim) yazısını kullanmışlardır.

- Hitit kralları öldükten sonra Tanrılara hesap vereceklerine inanmışlardır. Bu nedenle yaptıkları işleri "anal" adı verilen yıllıklar şeklinde yazdırmışlardır. Hitit kralları analları Tanrılara hesap verme

düşüncesiyle yazdırdıklarından başarıları kadar başarısızlıklarına da yer vermişlerdir. Bu özelliğinden dolayı Hitit analları tarafsız tarih kaynakları olarak kabul edilebilir.

- Hititler, Mezopotamya'nın edebi eserlerinin etkisi altında kalmışlar, Sümerlerin Gilgamiş ve Kumarbi destanlarını kendi dillerine çevirmişlerdir.

Hititler 'de Sanat

- Hititlerde sanat Mezopotamya'nın etkisi altında gelişmiştir. Mimaride Anadolu'ya özgü bir üslup geliştirmişlerdir. Heykel ve kabartma sanatında çok ilerlemişlerdir. Yazılıkaya ve İvriz kabartmaları Hitit kabartma sanatının en önemli eserleridir.
- Hititler şehirlerin etrafını surlarla çevirmişler, saray ve tapınaklar inşa etmişlerdir.

İyonyalılar

İyonya, İzmir ile Büyük Menderes nehirleri arasında kalan kıyı bölgesinin adıdır. MÖ XII. yüzyılda Dorların Yunanistan'ı istila etmesi üzerine bölgede yaşayan Akalar, Batı Anadolu'ya göç etmişlerdir. Burada Milet, Efes, Foça, İzmir gibi şehir devletleri kurmuşlardır.

- İyonya şehir devletleri bağımsız yaşamaya önem vermişler, aralarında siyasal birlik kuramamışlardır. Bu durum İyonya'nın siyasal alanda etkili olmasını zorlaştırmış, genellikle Anadolu'daki güçlü devletlere bağlı olarak yaşamalarına neden olmuştur.
- Herbiri bağımsız bir devlet olan İyon şehirleri önceleri krallık, MÖ 500 yıllarından itibaren asillerin kurduğu oligarşik hükümetler, sonra da demokratik hükümetler tarafından yönetilmiştir.
- Çok Tanrılı inançları olan İyonyalılar, Tanrılarını yarı insan şeklinde düşünmüşlerdir. Hem Yunan hem de Anadolu Tanrılarına tapan İyonyalılarda önemli Tanrılar Zeus, Athena ve Artemis'ti.
- Anadolu'daki bilimsel faaliyetler İyonya'da en yüksek noktaya ulaşmıştır.
- İyonyalıların kültürel alanda ilerlemelerinde; Denizcilik ve deniz ticareti ile uğraşarak zenginleşmeleri, Uygarlıkların kesişme noktasında bulunmaları, Zenginlerin bilim ve sanatla uğraşanları desteklemesi, İyon şehirlerinin Ön Asya'daki ticaret yollarının bitiş noktasında bulunması, Düşünce özgürlüğünün gelişmesi etkili olmuştur.
- Lidyalılar, İyonyalıların Anadolu ve Ön Asya ile ticaret yapmalarını engellemişlerdir. Bu durum İyonyalıların güçlü donanmalar kurarak Akdeniz ve Karadeniz'e açılmalarında, buralarda koloniler kurmalarında etkili olmuştur. Günümüzde Akdeniz ve Karadeniz kıyılarındaki birçok yerleşim yerinin temeli İyonyalı kolonizatörler tarafından atılmıştır.
- İyonya'da özgür düşüncenin varlığı felsefenin ve bilimin gelişmesini sağlamıştır. Miletli Tales güneş tutulmasını bilimsel olarak önceden hesaplayabilecek kadar matematik ve astronomi bilgisine sahipti. Küçük takımyıldızını da keşfeden Tales, depremlerin oluşumuyla ilgili teoriler de geliştirmiştir. İyonyalı bilginlerden Pisagor ilk kez dünyanın yuvarlak olduğunu ileri sürmüştür.

Urartular (MÖ 900 - MÖ 600)

- Urartu Devleti Asya kökenli bir kavim olan Huniler tarafından başkenti Tuşpa (Van) olmak üzere Doğu Anadolu'da kurulmuştur. Başlangıçta feodal beylikler şeklinde örgütlenmiş olan Urartular sonraki dönemlerde merkezi otoriteyi kuvvetlendirecek önlemler almışlardır.
- 200 yıl kadar Doğu Anadolu'ya hakim olan Urartu Devleti sık sık Asur saldırısına uğramıştır. Asur saldırıları Urartu ülkesinde geniş çaplı tahribata yol açmıştır.
- Kafkasya'dan gelen Kimmer saldırıları ile iyice zayıflayan Urartu Devleti, MÖ 600 yıllarında Medler tarafından yıkılmıştır.
- Ölümden sonraki hayata inanan Urartular, bu inançlarının etkisiyle mezarlarını oda ve ev biçiminde yapmışlar, mezarlara ölüyle beraber değerli eşyalarını da koymuşlardır.
- Urartularda halkın önemli bir bölümü tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmıştır. Tarımı geliştirmek

için sulama kanalları açarak verimi artırmayı amaçlamışlardır.

- Urartular taş ve maden işlemede oldukça ilerlemişlerdir.
- Doğu Anadolu'da çok sayıda kale, sulama kanalı ve su bendi yapmışlardır. Yaptıkları sulama kanalları ve şehir içme suyu sistemlerinden bazıları günümüze kadar gelmiştir. 80 km. uzaktan Van'a su getirmek amacıyla yapılmış olan Şamran Kanalı günümüzde de varlığını korumakta hatta kullanılmaktadır.

Frigyalılar (MÖ 800 - MÖ 676)

- Frigyalılar Anadolu'ya Boğazlar yoluyla gelmişler, Eskişehir, Afyonkarahisar ve Ankara yörelerine yerleşmişlerdir. MÖ 750'den sonra güçlü bir devlet kuran Frigyalıların başşehri Polatlı yakınlarındaki Gordion'dur.
- Frig Devleti, Karadeniz'in kuzeyinden gelen Kimmerlerin saldırılarıyla yıkılmıştır (MÖ 676). Frigyalılar önce Lidyalıların daha sonra da Perslerin egemenliği altında yaşamışlardır.
- Frigyalılar ziraatçı bir kavim oldukları için dini inanışlarında tarımın etkisi görülür. Örneğin Friglerin en büyük tanrıları toprak ve bereket tanrıçası Kibele'dir. Frigyalılar dini konularda Hititlerin etkisinde kalmışlardır.
- Frigyalılar tarım ve hayvancılık faaliyetlerini korumak amacıyla sert kanunlar yapmışlardır. Örneğin, öküz öldürenler ve saban kıranlar ölümle cezalandırılmıştır.
- Frigya'da hayvancılık faaliyetlerinin bir sonucu olarak dokumacılık gelişmiş, Tapates ismi verilen hah ve kilimleri meşhur olmuştur.
- Frigler önemli ticaret yollarının kavşağında yer almıştır. Bu durum Friglerin ticari alanda ilerlemesini sağlamıştır. Batı Anadolu'da, Ege adalarında ve Yunanistan'da birçok Frig eserine rastlanması, Batı dünyası ile geniş çaplı ticaret yaptıklarını gösterir.
- Friglerin yazı sistemleri ve dilleri tam olarak çözülememiştir. Dillerinin Hint-Avrupa kökenli olduğu tahmin edilmektedir. Edebiyatları hakkında da fazla bilgi olmamakla birlikte Fabl adı verilen hayvan hikayelerinin ilk kez Frigler döneminde ortaya çıktığı bilinmektedir.
- Maden işçiliğinde, ağaç oymacılığında, nakış işlemede ve mimaride ilerlemişlerdir. Gordion ve Midas şehirlerindeki kayalar içinde oyulmuş sığınaklar Frig mimarisinin ve sanatının en önemli örnekleridir.

Lidyalılar (MÖ 687 - MÖ 546)

- İlk Çağ'da Gediz ve Küçük Menderes nehirleri arasında kalan bölgeye Lidya denilmiştir.
- Lidyalılar, Frig Devleti'nin yıkılmasından sonra Kral Giges zamanında bağımsız bir devlet kurmuşlardır (MÖ 687). Başkentleri Salihli yakınlarındaki Sardes'tir. Lidya Devleti, Ege Denizi'ne çıkmak isteyen Persler tarafından yıkılmıştır (MÖ 546).
- Lidya krallıkla yönetilmiş, devlet yönetiminde büyük tüccarların ve arazi sahibi asilzadelerin de önemli rolü olmuştur.
- Lidyalılar ordularında ücretli askerler kullanmışlardır. Paralı askerler vatan sevgisinden yoksun oldukları için savaşlarda başarılı olamamışlardır. Bu durum Lidyalıların yıkılmasını hızlandırmıştır.
- Lidyalılar denizlerde Fenikeliler ve Yunanlılarla başa çıkamayacaklarını bildiklerinden daha çok kara ticaretine önem vermişlerdir.
- Lidya kralları ticaretin düzen içinde sürmesine özen göstermişler, ticareti geliştirmek amacıyla Efes'ten başlayarak Mezopotamya'ya kadar uzanan Kral Yolu'nu yapmışlardır. Bu yolun yapılması sonucunda, Lidyalılar zenginleşmiştir.
- Doğu - Batı kültürleri arasında etkileşim artmıştır.
- Lidyalıların insanlık tarihine en büyük katkıları MÖ 7. yüzyılda parayı icat etmeleridir. Bu sayede değiş - tokuş usulü ortadan kalkmış, ticaret gelişmiştir. Dünyanın en eski serbest pazarı Sardes'te Lidyalılar tarafından kurulmuştur.
- Lidyalılar; Kibele, Artemis, Zeus ve Apollo gibi Yunan tanrılarına tapınırlardır. Bu durum Lidyalıların

Yunan uygarlığından etkilendiğine kanıt olarak gösterilebilir.

Ege ve Yunan Uygarlığı

Ege ve Yunan uygarlığı, Ege denizindeki adalar, Yunanistan, Makedonya, Trakya ve Güney Batı Anadolu'da yaşayan toplulukların meydana getirdiği bir uygarlıktır.

Girit (MÖ 3500-MÖ 1200)

- Ege uygarlıklarının ilk halkası Girit Adası'nda ortaya
- çıkmıştır. Girit uygarlığında en önemli yerleşim merkezi Knossos'tur.
- Ticaret, denizcilik, balıkçılık, tarım ve avcılık gelişmiştir.
- Girit Krallığı MÖ 1200 yıllarında Yunanistan'dan gelen Dorlar tarafından yıkılmıştır.

Miken (Alca) (MÖ 200 - MÖ 1200)

- Mora Yarımadasında Akalar tarafından kurulmuştur.
- Çanakkale Boğazi'na sahip olmak için Truvalılarla yaptıkları savaşlar Homeros'un, İlyada ve Odessa adlı eserinde geçen Truva Savaşlarına konu olmuştur.
- Akaların egemenliğine MÖ 1200 yıllarında Yunanistan'dan gelen Dorlar son vermişlerdir.

Eski Yunan (MÖ 1200 - MÖ 337)

MÖ 1200 yıllarında Yunanistan'a gelen Dorlar, Akaların egemenliğine son vererek polis adı verilen şehir devletleri kurmuşlardır. Atina, Sparta, Korint ve Tebai bu devletlerin en önemlileridir. Şehir devletleri, Yunanistan'ı ele geçirmek isteyen Perslere karşı birleşerek yaptıkları savaşlarda başarılı olmuşlardır. Pers Savaşlarından sonra Yunan şehirlerini kendi egemenlikleri altında birleştirmek isteyen Atina ve Sparta devletleri arasında yaklaşık yirmi yedi yıl süren Peleponnes Savaşları yapılmıştır (MÖ 431 - 404). Bu savaşlar Sparta'nın üstünlüğü ile sona ermiştir. Sparta'nın üstünlüğü MÖ IV. yüzyılda İskender'in Yunanistan'ı ele geçirmesine kadar sürmüştür.

Yunan Uygarlığı'nın Önemli Özellikleri

- Yunanistan'da birbirinden bağımsız şehir devletleri kurulmuştur. Bu şehir devletlerinin özgür yaşamak istemesi ve birbirinin egemenliğini kabul etmemesi, Yunanistan'da siyasal birliğin kurulmasını engellemiştir.
- Yunanistan'da sınıf ayrımı mücadelelere neden olmuştur. Sınıf kavgalarının çözümlenmesi ve toplumsal barışın sağlanması için Drakon, Solon ve Klistenes isimli arhonlar kanunlar yapmışlardır. Drakon, orta sınıfın haklarını geliştirmeye; Solon köleliği ve doğuştan gelen soyluluğu kaldırmaya; Klistenes ise halk meclisinin önemini artırılmasına ve demokrasinin geliştirilmesine yönelik kanunlar yapmışlardır. Bu çalışmalar demokrasi anlayışının gelişmesini sağlamıştır.
- Yunanistan'da yapılan kanunlarda; Köylülerin borçları affedilmiş, borcunu ödeyemediği için köle durumuna düşenlere özgürlükleri geri verilmiştir, Kölelik dışında sınıf farklılıkları ortadan kaldırılmıştır, Halk meclisleri açılarak, halkın yönetimde söz sahibi olması sağlanmıştır.
- Yunanistan dağlık bir araziye sahip olduğu için tarıma elverişli toprak azdı. Bu nedenle halk geçimini zeytincilik, balıkçılık ve hayvancılıkla sürdürmeye çalışıyordu. Kolonizasyon hareketlerinin başlamasıyla Yunanlılar uzak ülkelerle ticaret yapmaya başladılar. Bunun sonucunda Yunanistan'da zengin bir orta sınıf oluşmuştur.
- Çok tanrılı bir din anlayışını benimseyen Yunanlılar tanrılarını yarı insan şeklinde ölümsüz varlıklar olarak düşünmüşlerdir. Tanrılarını tasvir eden çok sayıda heykel yapmışlardır. Bu durum heykel sanatının gelişmesini sağlamıştır.
- Yunanlılar Tanrılar adına dört yılda bir olimpiyat oyunları düzenlemişlerdir. Bu oyunlara Yunanistan'ın değişik bölgelerinden gelen sporcular katılmışlardır. Bu durum Yunanistan'da ortak bir kültürün oluşmasına katkıda bulunmuştur.
- Yunanlılar Fenike alfabesini kullanmışlardır. Yunanistan'da en çok gelişen edebi tür destanlar oluşmuştur. Bunlar arasında Homeros'un İlyada ve Odise destanları çok ünlüdür. Bu destanlar

Yunanlılar arasında ulusal birlik duygusunu pekiştirmiş ve okullarda ders kitabı olarak okutulmuştur.

- Yunanistan'da felsefe, tıp, tarih, aritmetik, geometri ve astronomi bilimlerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sokrat, Eflatun ve Aristo önde gelen klotoflardandır. Tarihin babası sayılan Heredotos tarihin bir bilim dalı haline gelmesini sağlamıştır. Tukidides de önemli bir tarihçidir.

İskender İmparatorluğu (MÖ 359 - MÖ 323)

- Makedonya Kralı II. Filip Yunan şehir devletlerini birleştirerek MÖ 359 yılında Helen Birliği'ni kurmuştur. II. Filip'in öldürülmesinden sonra yerine oğlu İskender geçmiştir. İskender, Yunan şehir devletlerini Makedonya Devleti'ne bağlamıştır. Daha sonra güçlü bir ordu ile Asya Seferi'ne çıkmıştır.
- İskender Asya Seferi ile; Persleri, Granikos, Issos ve Gavgamela savaşlarında üç kez yenmiştir. Anadolu, Suriye, Mısır ve Mezopotamya'yı hakimiyet altına almıştır. İran'ı ele geçirdikten sonra Hayber Geçidini aşarak Hindistan'a kadar ulaşmıştır.
- İskender'den sonra kurduğu imparatorluk ölümünden hemen sonra parçalanmış, yerinde Mısır'da; Ptoleme, Makedonya'da; Antigonit, Trakya'dan Hindistan'a kadar ulaşan topraklarda; Selevkos krallıkları kurulmuştur.
- Selevkoslar Anadolu'ya uzun süre egemen olamamıştır. Selevkoslardan sonra Anadolu'da birçok krallık kurulmuştur. Bu devletler içerisinde en önemlisi Bergama Krallığı'dır. Bergama kralları bilim, sanat ve edebiyata çok önem vermişlerdir. Bergamalılar koyun ve keçi derilerinden parşömen denilen bir kağıt icat etmişlerdir. Bu buluş kitap yazımını hızlandırmış, yazılan kitapların uzun süre korunmasını sağlamıştır. Bergama kitaplığında 400 bin ciltlik bir kütüphane oluşturulmuştur. Bergamalılar Zeus Tapınağı gibi önemli mimari eserler de yapmışlardır.

Roma Uygarlığı

İtalya'ya göç eden en eski kavimler İtalikler ve Etrüsklerdir. Roma uygarlığına isim veren Roma şehri MÖ 753'te Romulus tarafından kurulmuştur.

Krallık Dönemi

Roma başlangıçtan MÖ 510 yılına kadar krallıkla yönetilmiştir. Bu dönemde ülkeyi yönetecek kral kuria adı verilen ihtiyarlar meclisi tarafından teklif edilmiş, halk meclisi tarafından da seçilmiştir. Bu dönemde kral senatoya (asillerden oluşan meclis) karşı sorumludur.

Cumhuriyet Dönemi

MÖ 510 yılında krallık yönetimine son verilerek Cumhuriyet Dönemi'ne geçilmiştir. Cumhuriyet Dönemi'nde devlet konsül adı verilen iki yüksek memur tarafından yönetilmiştir. Bir yıllığına seçilen konsüller birbirlerine ve senatoya karşı sorumluydular.

Konsüller, orduya komuta etmek, gerektiğinde senatoyu toplantıya çağırarak, vergi sistemini düzenlemek ve vergilerin toplanmasını sağlamakla görevliydi.

Cumhuriyet Dönemi'nde İtalya, Akdeniz'in batısında bulunan yerler, Makedonya, Suriye ve Mısır Roma egemenliğine girmiş, Doğu Akdeniz'in fethi tamamlanmıştır. Sınırların genişlemesinde Romalıların düzenli ordular (lejyonlar) kurmaları etkili olmuştur.

İmparatorluk Dönemi

Toplumsal çatışmalar ve dıştan gelen saldırılardan yararlanan bazı komutan ve konsüller yönetimi ele geçirmek istemişlerdir. Bunlardan Jül Sezar döneminde Roma'da Cumhuriyet Dönemi sona ermiştir (MÖ I. yüzyılın sonları). MÖ 27 yılında Oktavyanus'a Augustus unvanı verilmesiyle İmparatorluk Dönemi başlamıştır.

Bu dönemde iç güvenlik sağlanarak halkın refah seviyesi yükseltilmeye çalışılmıştır. III. yüzyıldan itibaren gücünü kaybeden Roma İmparatorluğu 395'te Doğu Roma (Bizans) ve Batı Roma olarak ikiye bölünmüştür. Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasında,

• Kavimler Göç'ünün yaşanması,

- Merkezî otoritenin zayıflaması,
- İç karışıklıklar ve savaşların uzun sürmesi gibi gelişmeler etkili olmuştur.

Roma Uygarlığı'nın Önemli Özellikleri

- Roma toplumu patriciler, plepler ve köleler olmak üzere üç sınıfa ayrılmıştır.
- Roma'nın genişlemesi toplumsal düzenin bozulmasına neden olmuştur. Patricilerin zenginleşmesine karşın pleplerin ve köylülerin yoksullaşması sınıflar arasında çatışmalara yol açmıştır. Bu çatışmaların sonucunda plepler ile patriciler arasındaki sınıfsal farklılıkları ortadan kaldırmak için On iki Levha Kanunları yapılmıştır. Pleplere de memur ve asker olma hakkı tanınmıştır. Buna benzer düzenlemelerle gelişen Roma hukuku birçok devlete örnek olmuştur.
- Başlangıçta tarım ve hayvancılıkla uğraşan Romalılar Akdeniz çevresine egemen olunca ticaret alanında
- da gelişmiş ve zenginleşmişlerdir. Romalılar, Anadolu'da birçok yerde geniş yollar ve köprüler yaparak ülkede mekan
- birliğini sağlamışlardır. Merkezi otoritelerinin güçlü olmasında bu durumun rolü büyüktür.
- Romalılar, Yunanlılardan aldıkları Fenike alfabesini geliştirerek Latin alfabesini oluşturmuşlardır. Günümüzde tüm dünyada kullanılan Miladi takvim de Romalılar tarafından yapılmıştır. Romalılar önceleri çok tanrılı bir dine inanıyorlardı. Hz. İsa'nın Hristiyanlığı yaymaya başlaması Romalıları etkiledi. Roma'nın ve Yahudilerin karşı koymalarına rağmen Hristiyanlık hızla yayılmış, 313 tarihinde
- Milano Fermanı ile bu dine inanmak serbest hale gelmiştir. Hristiyanlık 381 yılında Roma'nın resmi dini olmuştur. Ülkemizde Romalılardan kalmış birçok eser vardır. Bunlardan en önemlileri; İstanbul'da Bozdoğan Su Kemerini ile Çemberlitaş, Ankara'da Oğüst Tapınağı ile Roma Hamamı Antalya'da Aspendos Tiyatrosu'dur.